TẠP CHÍ NGHIÊN CỨU
PHẬT HỌC
CƠ QUAN NGÔN LUẬN CỦA TRUNG ƯƠNG GIÁO HỘI PHẬT GIÁO VIỆT NAM
ISSN: 2734-9195

AI đang học cách nhìn sâu hơn vào thế giới

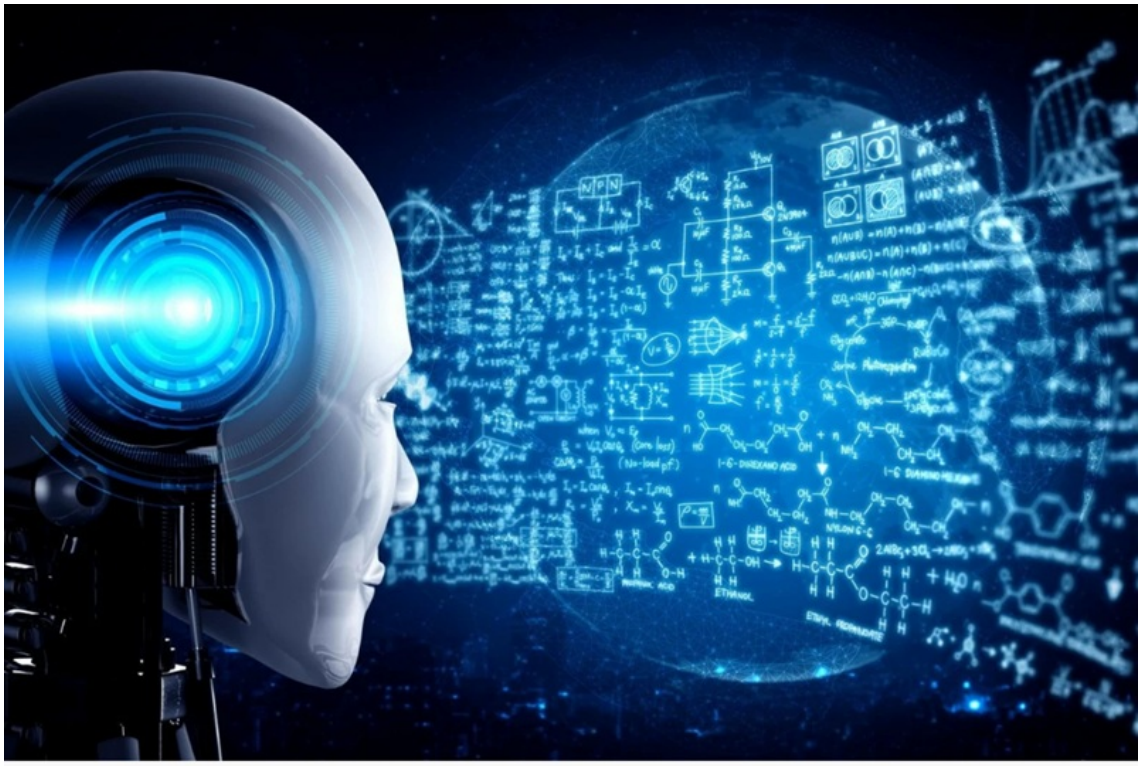
ISSN: 2734-9195 15:15 17/05/2026

Nếu AI đang giúp nhân loại nhìn sâu hơn vào cấu trúc của thế giới vật chất, thì đời sống tinh thần vẫn là hành trình mỗi người phải tự bước đi bằng sự tỉnh thức của chính mình.

Chúng ta từ lâu luôn bị cuốn hút bởi một câu hỏi căn bản: điều gì nằm phía sau những gì ta nhìn thấy?

Một cơn giận bùng phát, một cơn bão hình thành, một tế bào trở nên bệnh lý hay xã hội bỗng rơi vào bất ổn... tất cả đều là những hiện tượng trước mắt. Nhưng ẩn sau các biểu hiện ấy luôn tồn tại những nguyên nhân sâu xa mà ta không dễ nhận ra.

Sự phát triển mạnh mẽ của **trí tuệ nhân tạo (AI)** đang mở ra khả năng đặc biệt: máy móc không chỉ giúp dự đoán điều sẽ xảy ra, mà còn hỗ trợ truy tìm cơ chế tạo ra điều đó.

Kỹ thuật mới phát triển từ AI có thể giúp các nhà khoa học tìm ra nguyên nhân của một số sự vật, hiện tượng dựa trên những gì quan sát được. (Nguồn: Shutterstock)

Nghiên cứu mới của các nhà khoa học tại Đại học Pennsylvania (Mỹ) với kỹ thuật mang tên “Mollifier Layers” cho thấy AI đang tiến thêm một bước trong hành trình ấy. Thay vì chỉ nhận diện kết quả, AI bắt đầu được huấn luyện để nhìn xuyên qua lớp dữ liệu hỗn loạn nhằm tìm ra quy luật ẩn bên trong.

Điều này không chỉ là câu chuyện công nghệ. Đó còn gợi mở một suy ngẫm sâu xa về cách chúng ta nhận thức thế giới và chính mình.

Chúng ta thường sống với “hiện tượng”

Trong đời sống thường ngày, phần lớn ta phản ứng với những gì xuất hiện trước mắt.

Ta thấy: một lời nói khó nghe, một thái độ lạnh nhạt, một thất bại, một nỗi đau,… rồi lập tức đưa ra kết luận.

Nhưng rất nhiều khi, cái đang biểu hiện chỉ là “quả”, còn “nhân” nằm sâu hơn phía dưới.

Một người nóng giận có thể đang mang tổn thương kéo dài nhiều năm.

Một xã hội bất an có thể bắt nguồn từ những tích tụ âm thầm của tham lam, bất công và sợ hãi.

Một thân thể suy kiệt nhiều khi không bắt đầu từ hôm nay, mà từ những thói quen đã âm thầm hình thành từ rất lâu trước đó.

Từ lăng kính Phật giáo, ta có thể thấy đời sống không vận hành ngẫu nhiên. Mọi hiện tượng đều được hình thành từ **Nhân và Duyên**. Không có điều gì xuất hiện độc lập, tách rời hay tự nhiên sinh ra.

Cái thấy thông thường của chúng ta thường dừng lại ở phần nổi của hiện tượng. Nhưng nhìn sâu hơn, ta cần quán xét mối liên hệ phía sau hiện tượng ấy.

Có lẽ vì vậy mà đức Phật không chỉ dạy chúng ta nhìn vào “cái đang xảy ra”, mà còn nhìn vào điều kiện tạo ra nó.

Khổ đau không tự nhiên xuất hiện: mà được tạo thành.

Vô minh không tự nhiên tồn tại: mà được nuôi lớn.

An lạc cũng vậy. Đó không phải món quà ngẫu nhiên, mà là kết quả của nhận thức và chuyển hóa.

AI đang học cách “truy tìm nhân”

Trong nhiều năm, AI chủ yếu hoạt động bằng cách phát hiện tương quan dữ liệu. Máy tính nhận thấy: hiện tượng A thường đi kèm hiện tượng B, rồi đưa ra dự đoán.

Nhưng tương quan không đồng nghĩa với **nguyên nhân**.

Ví dụ: AI có thể biết rằng một số biến đổi gene thường xuất hiện ở bệnh nhân ung thư. Nhưng điều khoa học thật sự cần hiểu là: điều gì tạo ra biến đổi ấy, cơ chế nào khiến tế bào thay đổi, đâu là nguyên nhân sâu xa của bệnh lý.

Kỹ thuật “Mollifier Layers” được tạo ra để giúp AI vượt qua lớp dữ liệu nhiễu loạn và nhìn rõ hơn quy luật phía sau hiện tượng.

Điều này gợi nhớ tới tiến trình tu tập của chúng ta.

Tâm chúng vốn đầy “sóng nhiễu”: định kiến, chấp chước, ham muốn, sợ hãi, **cảm xúc** nhất thời.

Khi tâm bị che phủ bởi những dao động ấy, con người rất khó nhìn thấy sự thật. Cũng giống như mặt hồ bị khuấy động thì không thể phản chiếu rõ bầu trời.

Vì vậy, hành trình tu tập trong đạo Phật không đơn thuần là tích lũy tri thức, mà là làm lắng bớt những nhiễu động của tâm thức để thấy rõ bản chất của đời sống.

Theo nghĩa nào đó, điều AI đang cố làm với dữ liệu lại khá gần với điều chúng ta cần làm với chính nội tâm mình: lọc bớt hỗn loạn để nhận ra quy luật sâu hơn.

Từ dữ liệu đến “duyên khởi”

Một trong những điểm đáng chú ý của nghiên cứu là AI không còn chỉ tập trung vào “kết quả”, mà cố gắng nhận diện mạng lưới quan hệ tạo ra kết quả ấy.

Đây chính là điều khiến nhiều người liên tưởng tới tinh thần duyên khởi trong Phật giáo: Không có hiện tượng nào tồn tại độc lập.

Một bông hoa không chỉ là bông hoa. Trong đó có: đất, nước, ánh sáng, thời gian, khí hậu, công chăm sóc và vô số điều kiện kết nối với nhau.

Một con người cũng không tồn tại như một thực thể tách rời. Tính cách, suy nghĩ và hành động của mỗi người được hình thành bởi: gia đình, môi trường, ký ức, giáo dục, trải nghiệm, xã hội, và vô số tác động vô hình khác.

Nhìn từ duyên khởi giúp ta thoát khỏi lối tư duy đơn tuyến: “mọi thứ xảy ra vì một nguyên nhân duy nhất”.

Thực tại thường là kết quả của vô số điều kiện chằng chịt tác động lẫn nhau. Khoa học hiện đại, đặc biệt trong lĩnh vực AI và dữ liệu lớn, cũng đang ngày càng đi theo hướng ấy: thay vì tìm một nguyên nhân đơn lẻ, họ cố nhận diện cả mạng lưới quan hệ tạo thành hiện tượng.

Nhưng hiểu quy luật chưa phải giác ngộ

Dẫu vậy, sự phát triển của AI cũng cho thấy giới hạn rất quan trọng. Máy móc có thể ngày càng giỏi: phát hiện quy luật, truy tìm nguyên nhân, mô phỏng tự nhiên, dự đoán hành vi.

Nhưng hiểu quy luật chưa đồng nghĩa với hiểu ý nghĩa của đời sống.

AI có thể phân tích cảm xúc con người, nhưng không thật sự biết thế nào là khổ đau.

AI có thể nhận diện trạng thái tâm lý, nhưng không có trải nghiệm nội tâm.

AI có thể xử lý hàng tỷ dữ liệu, nhưng không biết thế nào là tỉnh thức.

Trong khi đó, điều cốt lõi của hành trình tinh thần không chỉ là “biết”, mà còn là “chuyển hóa”.

Một người hiểu rất nhiều về sân hận chưa chắc đã hết sân hận. Một người nói giỏi về vô thường chưa chắc đã đủ bình thản trước mất mát. Tri thức và giác ngộ chưa bao giờ là một.

Có lẽ vì vậy mà giữa thời đại AI phát triển mạnh mẽ, chúng ta cần quay lại với chiều sâu nội tâm của chính mình.

Bởi cuối cùng, điều làm nên phẩm chất con người không chỉ là khả năng tính toán hay dự đoán, mà còn là khả năng: hiểu mình, hiểu người, thấy được mối liên hệ giữa mọi sự sống và sống bớt vô minh hơn mỗi ngày.

Nếu AI đang giúp nhân loại nhìn sâu hơn vào cấu trúc của thế giới vật chất, thì đời sống tinh thần vẫn là hành trình mỗi người phải tự bước đi bằng sự tỉnh thức của chính mình.

Tác giả: **Ánh Nhiên Đăng**

Nội dung tham khảo: Bài viết *"Kỹ thuật AI giúp tìm ra bản chất sự vật, hiện tượng".* Nguồn link: https://baoquocte.vn/ky-thuat-ai-giup-tim-ra-ban-chat-su-vat-hien-tuong-392997.html